אור הצפון — חסד ביחס לרעים

חסד ביחס לרעימי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו. אמר רבי ראובן: ישנים היו אומות העולם מלבא תחת כנפיו של הקדוש ברוך הוא. ומי העירן לבא תחת כנפיו? אברהם, שנאמר "מי העיר". ולא תאמר לאומות העולם בלבד, אלא אף הצדקה היתה ישנה והעירה, כיצד? אברהם פתח לה פונדק והיה מקבל העוברים והשבים, שנאמר "ויטע אשל בבאר שבע", אמר ר' אלעזר מהו "אשל"? אכילה, שתיה, לויה (ילקוט תהלים קי)

אברהם אבינו האיר לעולם באור של חסד ואהבה. במעשיו הטובים ובחסדיו הרבים שגמל עם כל בן אדם, ברוב טוב עונג ועדון שהעניק לבריות, הפיץ את תורת החסד בעולם. כל מי שנכנס לבית אברהם אבינו היה יוצא שבע תענוגים וכבוד מלכים, והיה הולך לדרכו ומספר בשבחו של אברהם אבינו ובשבחה של מדת חסדו.

וקרני האור למרחקים הגיעו. מסוף העולם ועד סופו צלצלה שירת הבריות אשר זכו לטעום מנועם חסד אברהם, ותהי שירה זו למנגינה כבירה שהעירה את הבריות, הפיחה בם חיים, הלהיבה בלבותיהם אהבה בין איש לרעהו, רחמים וחמלה לכל יצור.

"ויהי אור" - הוארו הלבבות באורו של אברהם אבינו. נתרבו תלמידיו אשר למדו דרכיו והשתדלו להדמות לו, כל אחד התברך בלבבו: "מתי אגיע למעשי אברהם".

אבל פנה אחת בחשכתה הקדירה את פני העולם, לא חדרו שמה קרני אור חסד אברהם, לא שמעו אותה השירה הנעימה של אהבה. סתמו אזניהם ואטמו לבותיהם מתוך רב טוב שהעניק להם הקדוש ברוך הוא. "תנו רבנן אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא, ומה כתיב בהם? 'ארץ ממנה יצא לחם וגו'" (סנהדרין קט). הם לא שמעו קול שועת עניים ותחנונים, בחלל האויר נשארו ועלו השמימה - "הכצעקתה הבאה אלי".

ומכיון שהאהבה לבריות לא קננה בלבם, תפסה שנאה מקומה. תכלית שנאה שנאו את העני הרעב המושיט ידו לפת לחם, המעורר המון רחמים והשתתפות בצערו. כגזלן כרודף נדמה להם - "אמרו: וכו' למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלינו אלא לחסרנו מממוננו, בואו ונשכח תורת רגל מארצנו, שנאמר: 'פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו'" (שם).

ומכיון שנטו מדרך החסד, גם דרכי המשפט נתעותו. הרשיעו את הצדיק והצדיקו את הרשע. חוקים של עוות הדין והמשפט חקקו חכמי סדום ועל פיהם שפטו שופטיהם. וכה העמיקו לרדת ולהשפיל עד שגזרו: אסור לגמול חסד, מי שעושה חסד מתחייב בנפשו. "ההיא רביתא דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא, אגלאי מלתא, שפיוה בדובשא ואוקמוה על איגר שורה, אתא זבורי ואכלוה, והיינו דכתיב: 'ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה'. ואמר רב יהודה אמר רב: על עסקי ריבה" (שם). למדרגה זו של רוע לב ואכזריות ירדו. נתנוה מאכל לזבורי בשביל שהאכילה עני רעב.

אברהם אבינו בונה את החסד בעולם - הצדקה היתה ישנה והעירה, עשה לה פונדק, מלמד תורה זו לרבים. ואנשי סדום מתאכזרים ומפיצים חוקי אכזריות ורשע, הורסים מה שאברהם אבינו בונה. אברהם אבינו יוצר אור, מעורר אהבה רחמים לאומלל ונדכה, ואנשי סדום מחייבים מיתה למי שאינו יכול להתאכזר וגומל חסד.

"ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה - רבי חנינא אמר: רבה והולכת" (בראשית רבה מט). רשעתם מתגברת להחשיך את העולם. וגזר להם הקדוש ברוך הוא כליה. מקור הרחמים והחסד חרץ עליהם משפט זה - "אמר הקדוש ברוך הוא אפילו אני מבקש לשתוק, דינה של ריבה אינו מניח אותי מלשתוק" (ראה שם). ומשפטם נחרץ

אחרי התראה של כ"ה שנה – "אמר רבי ירמיה בן אלעזר: עיקר שלותה של סדום לא היתה אלא נ"ב שנה, ומהן עשרים וחמש שנה היה הקדוש ברוך הוא מרעיש עליהם הדים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו. הדא הוא דכתיב: 'המעתיק הרים ולא ידעו' ובסוף 'אשר הפכם באפו'" (שם).

כשגילה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו את העונש הצפוי לסדום, לפי מושגנו היה לו לשמח במשפט ה' על הרשעים המהרסים ומחריבים את העולם, הסותרים את בניני החסד שהוא בונה ומפיצים חוקי אכזריות - "באבד רשעים רנה". חורבנם ריוח והצלה לעולם - מיתת רשעים טוב להם ולעולם (ראה אבות דברי נתן מ:טו). אבל אברהם אבינו לא נעכרו רחמיו, רשעתם ואכזריותם לא חסמה בפני זרם האהבה והרחמים, ואברהם אבינו בעל החסד - "חסד לאברהם" - נעשה סניגור לאותם שדנים דין מות. מי שגומל חסד - גם עליהם רחם והשתדל למצא בהם זכות - "כרחם אב על בנים - מאיזה אב? תני ר' חייא: כרחמן שבאבות, זה אברהם אבינו. אתה מוצא שכשהתפלל על סדום ועמורה, אמר לפניו: נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם וכו'" (ילקוט תהלים קג). ולא הסתפק בתפלה אחת אלא הרבה לבקש ולהתחנן עבורם. השתמש בחסד העליון שניתנה לו הרשות לדבר עם ה' גם לטובת סדום. "ויגש אברהם ויאמר וכו' ר' אליעזר פשט לה: אם למלחמה אני בא. אם לפיוס אני בא, אם לתפלה אני בא" (בראשית רבה שם). לכל אלה נכנס אברהם, לדבר קשות ולפיוס ולתפלה (רש"י). הכניס את עצמו לסכנה לדבר קשות כמו איוב מרוב יסוריו (ראה שם), כדי להציל את הרשעים בוזי דבריו ומחשיכים אורו בעולם.

ולולא נגש אברהם לבקש ולהתחנן עבורם ולדבר קשות, היה זה פגם במדת חסדו והיה נתבע על חורבנה של סדום, כמו שמצינו אצל נח שתובעים אותו על שלא התפלל על דור המבול, אף על פי שרשעים היו, על כל עבירות שבתורה עברו - "וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה" - בכל זאת היה לו להתפלל ולבקש רחמים עליהם. "אמר רב הונא בשם רבי יוסי: ק"כ שנה היה מתרה הקדוש ברוך הוא בדור המבול שמא יעשו תשובה, כיון שלא עשו תשובה אמר לו: 'עשה לך תבת עצי גופר'. עמד נח ועשה תשובה ונטע ארזים, והיו אומרין לו: ארזין אלו למה? אמר להן: הקדוש ברוך הוא מבקש להביא מבול לעולם ואמר לי לעשות תיבה כדי שאמלט בה אני וביתי, והיו משחקין ממנו ומלעיגין בדבריו. והיה משקה אותן ארזין והן גדילין והיו אומרים לו: מה אתה עושה? ומשיב להן כענין הזה, והיו מלעיגין עליו. לסוף ימים קצצן והיה מנסרן והיו אומרים לו: מה אתה עושה? ואומר להן כך, והיה מתרה בהן. כיון שלא עשו תשובה מיד הביא עליהם מבול שנאמר: 'וימח את כל היקום'" (תנחומא נח ה), ק"כ שנה התרה בהם והוכיחם על מעשיהם הרעים, בכל זאת לא יצא ידי חובתו. כשנגזרה הגזירה ולא עשו תשובה, צריך היה להתפלל וללמד סנגוריא עליהם, ומכיון שלא התפלל, לא עשה עמהם חסד זה, מתיחס המבול אליו. נח שבזכותו ובמסירת נפשו ניצול העולם מכליון גמור, שדאג בעד קיום כל מין ומין מחי וצומח, ועל ידו נבנה העלם מחדש - הוא נתבע על חרבן העולם, המבול נקרא מי נח - "כי מי נח זאת לי" (ראה זוהר נח סז). תולין בו הקלקלה, העונש המגיע להם עבור מעשיהם הרעים נקרא על שמו, כאלו הוא גרם לזה, מפני שלא התפלל. ואף על פי שאם היה מתפלל לא היתה תפלתו נשמעת, כי הלא לא היו שם עשרה צדיקים, בכל זאת כיון שלא ידע היה לו להתפלל ולבקש רחמים.

עד כדי כך מגיע גודל חיוב החסד אפילו עם הרעים שברעים, מתנגדיו ושונאיו בוזיו ומלעיגיו, אשר ברשעתם הורסים ומקלקלים את אשר במסירת נפשו בנה ותקן, וגם אסור להתחבר עמהם אף לדור בשכנותם, שהרי אברהם אבינו נתרחק מפלשתים, "ובמושב לצים לא ישב" (ראה עבודה זרה יט), שלא חטאו בלצנות אלא לאחר מאות שנים, ועל אחת כמה וכמה נתרחק מסדומים (ראה שם), אשר רשעתם עד לשמים הגיעה, ובכל זאת עשה עמהם חסד, והתפלל עליהם, מפני שמחויב הוא לסבול גם אותם, כמו שה' יתברך ברב טובו סובל את החוטא, ואיננו מסיר חסדו ממנו אף בעת חטאו, כן גם האדם, מה הוא אף אתה.